

UDK 342.951:37

**B. Derewianko, profesor Katedry prawa
gospodarczego i ekologicznego
Wyższej Szkoły Prawniczej MSW Ukrainy w Doniecku**

ZAGADNIENIA PROCESU BOŁOŃSKIEGO I UNIWERSYTECKIEJ AUTONOMII NA PRZYKŁADZIE KRAJÓW EUROPY ZACHODNIEJ I ŚRODKOWEJ

W artykule naukowym określono zakres implementacji postanowień Deklaracji Bolońskiej z zachowaniem istniejących na Ukrainie poziomów edukacyjno-kwalifikacyjnych oraz stopni naukowych “kandydat nauk”¹ i “doktor nauk”².

Słowa kluczowe: Deklaracja Bolońska, poziom edukacyjno-kwalifikacyjny, stopień naukowy, uczelnia, Europejski Obszar Szkolnictwa Wyższego, Europejski System Transferu Punktów.

Obecnie kraje byłego ZSRR aktywnie wprowadzają do swoich systemów oświaty elementy procesu Bolońskiego. Przy tym nie wszystkie europejskie nowości uzyskują pozytywną ocenę wśród wykonawców i odbiorców usług szkolnictwa wyższego w krajach WNP. Ponadto nie zawsze dobrze rozumiemy i poprawnie wykonujemy wymagania i zalecenia Deklaracji Bolońskiej, zakresy uniwersyteckiej autonomii itd. Badaniom i komentarzom do postanowień Deklaracji Bolońskiej zostały poświęcone opracowania prawników-naukowców. Wśród tych, do których prac odwołuje się niniejszy artykuł, można wymienić takich autorów, jak L. Bukalerowa [1], M. Wendysz [2], J. Hałaj [3], M. Hołowaty [4], N. Dańszyn [5], L. Dejewa [6], O. Dołżenkow [7], J. Komissarowa [8], O. Łogwinenko [9], W. Merkułowa [7], T. Procenko [9], J. Raszkewycz [10], W. Rudnycki [11], W. Filippow [1], A. Helland [2], J. Cyrfa [12], R. Szewczuk [11], N. Szeluchin [13]. Dzięki ich opracowaniom, na podstawie analizy stosunku do

¹ Stopień naukowy, odpowiadający polskiemu stopniowi naukowemu doktora. *Uwaga tłumacza.*

² Stopień naukowy, odpowiadający polskiemu stopniowi doktora habilitowanego. *Uwaga tłumacza.*

postanowień Deklaracji Bolońskiej w krajach europejskich podejmiemy próbę osiągnięcia celu artykułu, mianowicie określenia zakresu implementacji norm Deklaracji Bolońskiej na Ukrainie.

Cechą szczególną działalności uczelni w rozwiniętych krajach europejskich jest wprowadzenie elementów procesu Bolońskiego, które bezpośrednio wpływają na status prawny uczelni oraz jakość i skuteczność świadczonych przez nią usług.

Pierwotnym zadaniem procesu Bolońskiego było ujednoczenie dyscyplin naukowych, poziomu wiedzy oraz wymagań dotyczących specjalistów we wszystkich krajach europejskich, które dołączyły się do tego procesu [14]. Innymi słowy, osoba, która przez trzy lata studiowała na uczelni w Hiszpanii, w przypadku przeniesienia się na stałe do RFN ma od razu znaleźć się na czwartym roku, a po ukończeniu studiów może zostać zatrudniona w Belgii.

Jednak wprowadzenie elementów procesu Bolońskiego w różnych krajach europejskich przebiega nierównomiernie. Przy tym często stwarzając pozory zaangażowania się do procesu Bolońskiego wdraża się różne elementy eksperymentalne, które tak naprawdę nie są obowiązkowe. Z powodu tych niekiedy kontrowersyjnych elementów w wielu krajach europejskich uczelnie nie akceptują postanowień procesu Bolońskiego i stwarzają przeszkody dla ich wprowadzenia. Między innymi, w RFN wiele wydziałów prawa jest przekonanych, że w związku z procesem Bolońskim jakość oświaty istotnie się obniży. Takie zdanie zostało przedstawione na Niemieckim zjeździe przedstawicieli wydziałów prawa. W swojej uchwale „Edukacja prawnicza a proces Boloński” zjazd jeszcze pod koniec maja 2008 roku większością głosów powtórnie odrzucił postanowienia o wprowadzeniu procesu Bolońskiego do dziedziny kształcenia prawniczego w RFN. Zjazd uzasadnił swoją decyzję tym, że proces Boloński poniósł porażkę na wszystkich trzech kierunkach: 1) po wprowadzeniu konsekwentnych kierunków edukacyjnych ruch studentów się zmniejszył (ostatnie badania świadczą, że mobilność studentów w Europie Zachodniej nadal jest bardzo daleka od pożądanej – obejmuje około 5-10% łącznej liczby studentów, i tylko niektóre kraje posunęły się trochę dalej (w Finlandii

programem mobilności akademickiej objęto 30% studentów, a w najbliższej przyszłości uda się zaangażować 50-60 %) [12].); 2) porównywalność rodzajów ukończenia uczelni nie może być gwarantowana;

3) dyplom licencjata nie zapewnia większości absolwentów wystarczających kwalifikacji zawodowych (obecnie tylko 13,9 % absolwentów pierwszego cyklu od razu znajduje pracę, podczas gdy 81,8 % osób kontynuuje kształcenie w następnym cyklu [12].). Podobnie jak w 2007 roku zjazd przedstawicieli wydziałów prawa poparł model „pluralistycznej edukacji prawniczej” [2, s. 28] (ukraińscy autorzy często zwracają uwagę na wady procesu Bolońskiego. Między innymi, N.Dańszyn uważa, że punktowo-modułowy system organizacji procesu edukacyjnego doprowadził do gwałtownej degradacji krajowego szkolnictwa wyższego, ponieważ ocena wiedzy (częściami) nie pozostawia u studenta jednolitego pojęcia o odpowiednim przedmiocie i wskutek tego nie sprzyja uzyskaniu wiedzy – długotrwałej i systemowej, a nie fragmentarycznej i krótkotrwałej (zdał moduł i zapomniał) [5].).

O ile dwa pierwsze elementy procesu Bolońskiego, które nie zostały zrealizowane na terenie Europy, są zrozumiałe, to kwestie przygotowania i zatrudnienia licencjatów wymagają osobnych badań.

Deklaracja Bolońska zawiera cztery cele mające pierwszorzędne znaczenie dla stworzenia Europejskiego Obszaru Szkolnictwa Wyższego i rozpowszechnienia europejskiego systemu szkolnictwa wyższego na świecie:

1. Zatwierdzenie powszechnie akceptowanego i porównywalnego systemu stopni naukowych, w tym w sposób wprowadzenia załączników do dyplomu, w celu sprzyjania zatrudnieniu obywateli europejskich i międzynarodowej konkurencyjności europejskiego systemu szkolnictwa wyższego;

2. Wprowadzenie systemu na podstawie dwóch kluczowych cykli kształcenia: dyplomowego i podyplomowego. Dostęp do drugiego cyklu kształcenia wymaga pomyślnego ukończenia pierwszego, który ma trwać co najmniej trzy lata. Stopień naukowy, który jest nadawany po zakończeniu pierwszego cyklu na

europejskim rynku pracy będzie postrzegany jako odpowiedni poziom kwalifikacji. Wynikiem końcowym drugiego cyklu kształcenia musi być stopień naukowy magistra i/lub doktora, podobnie jak w wielu krajach europejskich;

3. Stworzenie systemu punktów na wzór Europejskiego Systemu Transferu Punktów (ECTS) jako odpowiedniego środka sprzyjania większej mobilności studentów. Punkty mogą zostać uzyskane także poza uczelnią, w tym w szkoleniu ustawicznym, pod warunkiem ich uznania przez odpowiedni uniwersytet;

4. Sprzyjanie mobilności w sposób usunięcia przeszkód dla skutecznej realizacja prawa do wolnego ruchu w bezpośrednim celu:

- udostępnienia studentom możliwości edukacyjnych oraz odpowiednich usług;
- zapewnienia uznania i zaliczenia czasu, który wykładowca, badacz lub członek personelu administracyjnego spędził na uczelni europejskiej badając, wykładając i wykonując pracę we własnym zawodzie z zachowaniem przysługujących jemu praw;
- sprzyjania europejskiej współpracy w zakresie zapewnienia jakości oświaty w celu opracowania porównawczych kryteriów i metodologii;
- promocji niezbędnych europejskich norm szkolnictwa wyższego, między innymi w zakresie opracowania planów nauczania, współpracy uczelni, schematów mobilności oraz zintegrowanych programów edukacyjnych, badawczych i wychowawczych [15].

Widzimy, że przytoczone normy Deklaracji Bolońskiej nie zawierają postanowień dotyczących zniesienia istniejących poziomów edukacyjnokwalifikacyjnych (zwanym dalej PEK) z zachowaniem PEK „licencjat” i „magister” oraz stopnia naukowego „doktor filozofii”. Co więcej, Deklaracja Bolońska wskazuje na konieczność osiągnięcia wyżej wymienionych celów z szacunkiem dla osobliwości kultury, języka, narodowych systemów edukacji oraz autonomii uniwersytetów [15].

A jednak postanowienia Deklaracji Bolońskiej dotyczące dwóch kluczowych cykli nauczania w większości krajów europejskich (a na Ukrainie nawet w większym

stopniu) rozumie się jako ograniczenie wyłącznie do dwóch PEK – „licencjat” i „magister”. Sprzyja temu stopniowe przejście na ten system wielu krajów europejskich. Przede wszystkim dotyczy to krajów angielskojęzycznych, lecz także innych. Na przykład w RFN, mimo tego, że nadawane stopnie akademickie różnią się od przyjętych w krajach angielskojęzycznych, absolwenci wydziałów matematycznych, przyrodniczych, ekonomicznych i socjologicznych otrzymują państwowy dyplom o wyższym wykształceniu, - trwa proces przejścia na nowy model: licencjat – magister – doktor. Razem z dyplomem wydaje się dwa załączniki w wersji niemieckiej i europejskiej [6, s. 136]. Otóż postanowienia Deklaracji Bolońskiej dotyczące określonych PEK nie są obowiązkowe, jednak RFN stopniowo przechodzi do ujednoliconych norm i przepisów.

Przedstawione wyżej opinie w większym lub mniejszym stopniu dzielą rosyjscy uczeni. Pod wpływem trudności z wprowadzeniem procesu Bolońskiego pojawiły się myśli o tym, że zachodni model szkolnictwa jest narzucany Rosji wbrew jej woli. Jednak nie jest to prawdą. Postanowienia Deklaracji Bolońskiej często mają charakter zaleceń. Ponadto wzywając do trendu uniwersalności w systemie edukacyjnym Deklaracja Bolońska nie wyklucza zachowania narodowej oryginalności w tym zakresie [8, s. 113]. Właśnie przy zachowaniu narodowej oryginalności i nieobowiązkowym, zalecanym charakterze postanowień Deklaracji Bolońskiej obstaje M. Hołowaty. Między innymi, stawia pytanie, czy będzie Ukraina mogła konkurować w dziedzinie przygotowania specjalistów z krajami, które inwestują w rozwój edukacji i przygotowania zawodowego wielokrotnie więcej środków i posiadają więcej możliwości (USA, Japonia, RFN, Wielka Brytania i in.). Naukowiec wyprowadza wniosek, że proces Boloński nie jest obowiązkowym modelem integracji ukraińskiej systemy oświaty z europejską, ponieważ utrata specyfiki i osobliwości będzie mieć nieprzewidywalne i nawet negatywne skutki dla narodowego szkolnictwa na Ukrainie [4; 11, s. 171].

Uważamy, że na Ukrainie uczelnie muszą samodzielnie określić, specjalistów którego PEK kształcić. Będzie to potwierdzeniem posiadania autonomii przez

uniwersytet. W obronie PEK „specjalista” można przytoczyć zdanie większości uczonych i praktyków, którzy uważają, że zarówno tradycje rynku pracy, jak i specyfika poszczególnych specjalności uwarunkowują możliwość dalszego istnienia tego poziomu kwalifikacji. Istnieje mit: „proces Boloński nie pozwala: wyłącznie licencjat lub magister”. Jeśli tak, to dlaczego Anglia będąca dyktatorem mody w procesie Bolońskim uznaje co najmniej 6 poziomów kwalifikacyjnych w ciągu 5 lat studiów na uniwersytecie? Dlaczego nie możemy zachować istniejącego stanu: dwa różne poziomy kwalifikacji drugiego cyklu kształcenia o tradycyjnych nazwach? [10]. We Włoszech, na przykład, przy przygotowaniu funkcjonariuszy Korpusu Lasów Państwowych PEK tytuł licencjata i magistra uzyskują tylko osoby pretendujące do wyższych stanowisk kierowniczych. Reszta osób pretendujących do stanowisk operatora, audytora, rzeczoznawcy, inspektora przechodzą szkolenie w Szkole Korpusu, po zakończeniu którego uzyskują stanowisko oraz najprawdopodobniej PEK „wykwalifikowany pracownik” lub żadnego [9, s. 49-50]. Komentując uzasadnione propozycje naukowców na przykładzie kształcenia angielskiego, należy sprecyzować, że prawdopodobnie chodzi o 5 PEK pierwszego cyklu kształcenia i 1 PEK drugiego cyklu kształcenia – „magister”. Analogicznie na Ukrainie dla pierwszego cyklu kształcenia można zostawić PEK „wykwalifikowany pracownik”, „młodszy specjalista”, „specjalista”, „bakałarz”³ (nawet mniej, niż w Wielkiej Brytanii – 4, a nie 5). Natomiast na drugim poziomie, podobnie jak w Europie, będzie PEK „magister”. W tym zakresie ukraińscy uczeni proponują uwzględnić narodowe interesy, cechy szczególne krajowego systemu szkolnictwa wyższego oraz opracować giętki system stopni uzyskania wyższego wykształcenia, który pozwoli funkcjonującym uczelniom III-IV poziomu akredytacji (szczególnie podporządkowanych resortom) szkolić specjalistów z pełnym wyższym wykształceniem. Tacy absolwenci znajdą pracę w różnych dziedzinach krajowej gospodarki i służby państwowej oraz będą posiadać perspektywę awansu

³ Tytuł zbliżony do polskiego licencjata. *Uwaga tłumacza.*

zawodowego. Profesjonalizacja szkolnictwa wyższego może odbywać się w następujących wariantach: wzmocnienie statusu zawodowego i prawnego specjalistów PEK „bakalarz” z odpowiednimi zmianami Państwowej Klasyfikacji Zawodów, branżowych klasyfikacji stanowisk lub z udzieleniem niektórym uczelniom prawa do ustawicznego szkolenia „magistrów zintegrowanych” [7, s. 268]. N. Szełuchin podkreśla konieczność zastosowania wyważonego rozwiązania w zakresie wprowadzenia elementów systemu Bolońskiego na Ukrainie. Konieczność stopniowego przygotowania specjalistów (młodszych specjalistów, bakałarzy, specjalistów, magistrów) muszą określić bezpośrednio uczelnie w zależności od zapotrzebowań rynku; poziom przygotowania nie może zostać określony (ograniczony) w ustawach lub wykonawczych aktach normatywno-prawnych; wprowadzenie punktowo-modułowego systemu kształcenia ma odbywać się przy uwzględnieniu możliwości uczelni i wymagań pracodawców bez zastosowania administracyjnych środków wpływu resortów, którym są podporządkowane uczelnie [13, s. 92].

Co dotyczy stopni naukowych, to uważamy za racjonalne zachować własne tradycje i stopnie naukowe „kandydata nauk” i „doktora nauk”. Tradycje te sięgają reformy systemu oświaty Imperium Rosyjskiego w latach 1802-1804, przeprowadzonej przez Ministerstwo Edukacji Narodowej. Wprowadzona struktura rosyjskich stopni naukowych różniła się od analogów europejskich. Przyjęto dwa stopnie naukowe – magister (odpowiadał współczesnemu kandydatowi nauk) oraz doktor nauk (najwyższy stopień naukowy). Europejski stopień doktora nauk przyrównywał się tylko do stopnia magistra (bardziej niskiego stopnia) [3, s. 20]. Obecnie istnieje taki sam dwustopniowy podział stopni naukowych na Ukrainie oraz jednostopniowy w większości krajów europejskich. Tak na początku XIX wieku, jak i obecnie stopień krajowego doktora jest o wiele wyższy, niż jedyny stopień naukowy uczonego europejskiego. Należy zaznaczyć, że w ostatnim wydaniu Deklaracji Bolońskiej jedyny stopień naukowy „doktora filozofii” zastąpiono przez „kandydat nauk”. Występowanie dwóch rodzajów stopni naukowych na Ukrainie

będzie pobudzać najlepiej przygotowanych kandydatów nauk do napisania nowej rozprawy – doktorskiej (habilitacyjnej). Rosyjscy naukowcy jako pozytywne oceniają występowanie samodzielnych aktów dla każdego poszczególnego stopnia przygotowania we Francji oraz mówią o konieczności przejścia tej praktyki [1]. We Francji obowiązuje uchwała od 25 kwietnia 2002 roku o przygotowaniu doktorów, podpisana przez Ministrów

Oświaty, Badań Naukowych oraz Zdrowia.

W związku z powyższym, w wyniku krótkiej analizy opinii poszczególnych naukowców na temat realizacji postanowień procesu Bolońskiego w niektórych krajach europejskich ustalono, że nie są one obowiązkowe dla krajów członkowskich procesu. Proces Boloński nie tylko nie zabrania, lecz - wbrew przeciwnie - zaleca wykorzystywać i aktywizować narodowe osobliwości procesu kształcenia. Deklaracja Bolońska nie zawiera bezpośredniego zakazu wykorzystania PEK „młodszy specjalista” i „specjalista”. Dlatego na podstawie doświadczenia krajów europejskich zaproponowano zachować i wykorzystywać w praktyce uczelni ukraińskich istniejące na dzień dzisiejszy PEK pierwszego cyklu kształcenia oraz PEK „magister” dla drugiego cyklu kształcenia. Ponadto pokazano postępowy charakter dwupoziomowego podziału tytułów naukowych kandydata i doktora nauk, który proponujemy koniecznie zachować. Z kolei najbliższe badania należy skierować na analizę zgodności rodzajów uczelni na Ukrainie i w krajach europejskich z Deklaracją Bolońską.

Literatura:

1. Филиппов В.М. Модернизация послевузовского профессионального образования в контексте развития нормативно-правового обеспечения / В.М. Филиппов, Л.А. Букалерева // [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.lexed.ru/pravo/theory/ezegod52/?fil.html>.

2. Хелланд А. Юридична освіта в Німеччині / А. Хелланд, М. Вендіш // Право України. — 2009. — № 1. — С. 22—28.
3. Галай Ю. Г. Коррупція и кумовство при получении ученых степеней в университетах Российской империи / Ю. Г. Галай // Вестник Нижегородской академии МВД России. — 2010. — № 2 (13). — С. 19—24.
4. Головатий М. Болонський процес і проблеми модернізації національної освіти в Україні / М. Головатий // Персонал плюс. — 14—20 листопада 2007 року. — № 44 (247). [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.personal-plus.net/247/2684.html>
5. Даньшин Н. Болонский тупик Украины / Н. Даньшин [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://vecherka.donetsk.ua/index.php?id=4647&show=news&newsid=29787>.
6. Дєєва Л.Г. Засоби досягнення цілей діяльності вищої школи / Л.Г. Дєєва // Економіка та право. — 2009. — № 2. — С. 132—137.
7. Долженков О.Ф. Ступенева вища освіта в Україні: окремі соціально-правові аспекти / О.Ф. Долженков, В.О. Меркулова // Південноукраїнський правничий часопис. — 2008. — № 3. — С. 265—268.
8. Комиссарова Е.Г. Стратегия развития российского законодательства о высшей школе / Е.Г. Комиссарова // Юридическая наука и правоохранительная практика. — 2011. — № 1(15). — С. 112—118.
9. Проценко Т.О. Організаційно-правові засади діяльності Державного лісового корпусу (Corpo forestale dello stato) поліції Італії / Т.О. Проценко, О.І. Логвиненко // Наука і правоохорона. — 2011. — № 3 (13). — С. 48—51.
10. Рашкевич Ю.М. Легенди та міфи Болонського процесу / Ю.М. Рашкевич // Майдан. — 2008. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://maidan.org.ua/static/mai/1244130517.html>.

11. Рудницький В. Українські реалії та перспективи Болонського процесу / В. Рудницький, Р. Шевчук // Вісник Академії управління МВС. — 2010. — № 2 (14). — С. 169—177.
12. Цирфа Ю. Освіта, наука, інновації – основа розвитку / Ю. Цирфа // Віче. — 2012. — № 14. — С. 26.
13. Шелухин Н.Л. Болонская система образования при подготовке юристов – за и против / Н.Л. Шелухин // Регіональний розвиток – основа розбудови української держави : матер. міжнар. наук.-практ. конф., 4-5 квітня 2012 р., м. Донецьк / ДонДУУ. — Право та судочинство у забезпеченні державотворення та регіонального розвитку. — Донецьк: ООО «Цифровая типография», 2012. — С. 81—93.
14. The European higher education Area. Joint Declaration of the European Ministers of Education. Convened in Bologna on the 19th of June 1999 // [Electronic resource]. — Access mode : <http://ec.europa.eu/education/policies/educ/bologna/bologna.pdf>.
15. Спільна декларація міністрів освіти Європи «Європейський простір у сфері вищої освіти»: Болонья, 19 червня 1999 року / Міністри освіти Європи // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_525.

Derewianko B. Zagadnienia procesu Bolonskiego i uniwersyteckiej autonomii na przykladzie krajow Europy zachodniej i srodkowej [Text] / B. Derewianko // Nauka i Studia. Seria prawo. — 2012. — № 21 (66). — S. 40—46.